

**ULUSLARARASI KATILIMLI
OSMANLI BİLİM VE DÜŞÜNCE TARİHİ
SEMPOZYUMU
08-10 Mayıs 2014
BİLDİRİLER KİTABI**

EDİTÖR

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Fatih GÖKÇEK

EDİTÖR YARDIMCILARI

Öğr. Gör. Orhan BİNGÖL - Arş. Gör. M. Ahmet TÜZEN

**GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI
ANKARA 2014**

**OSMANLI DÜŞÜNCE TARİHİNİN TEŞEKKÜLÜNDE
DÂVÛD KAYSERİ'NİN ROLÜ**

Yrd. Doç. Dr. Sema ÖZDEMİR

Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
semaozdem@hotmail.com

Osmanlı düşünce tarihi, dünya kültür ve medeniyet tarihinin en önemli parçalarından birini teşkil etmektedir. Bilindiği gibi Osmanlı Devleti kurulmadan kısa bir süre önce, özellikle Anadolu civarındaki çeşitli merkezlerde bilim, kültür ve sanat son derece gelişmiş durumdaydı. Bu sebeple Anadolu'daki ilim talebeleri, civardaki çeşitli ilim merkezlerine kısa ya da uzun süreli olarak devam ediyor, önemli üstatlardan eğitim alıyorlardı. Bununla birlikte dönemin ilim merkezleri de kendi içlerinde farklı önceliklere sahipti. Mesela Şam tarafında özellikle fıkıh, hadis ve kelâm gibi dini ilimlerin okutulduğu, Mısır'da bu ilimlere tasavvufun da eklendiği, İran'da ise Tebriz başta olmak üzere şer'î ve tasavvufî ilimlerle birlikte matematik, astronomi vb. aklî ilimlerin bunlara dâhil edildiği bilinmektedir. Bu sebeple Osmanlı sultanları kurdukları medreselerin başına sadece şer'î bilgiye sahip olan âlimleri değil, hem şer'î hem tasavvufî hem de aklî bilgilerin tamamını kuşatan âlimleri getirmişlerdir. Bu önemli geleneği Orhan Bey başlatmış, İznik'i fethettiğinde bir medrese yaptırmış ve başmüderrisliğine de o tarihlerde İran'da bulunan Dâvûd Kayserî'yi tayin etmiştir. Etrafında pek çok âlim bulunmasına rağmen Orhan Bey'in yaptığı bu tercihin altında yatan sebep, Kayserî'nin bu ilimlerin tamamında önde gelen üstatlardan eğitim almış kuşatıcı bir âlim olmasıdır. Zira o, küçük yaşta kendi beldesinde şer'î ilimleri öğrendikten sonra Mısır'a seyahat etmiş, burada daha önceden de aşına olduğu vahdet-i vücûd merkezli tasavvuf düşüncesinde ilerlemiş, ardından Tokat-Niksar'da matematik ve astronomi eğitimi almış, son olarak İran'da bulunan Abdürrezzak Kâşânî'nin yanında İbnü'l-Arabî düşüncesi üzerinde iyice derinleşmiş, nihayet kendisi de bir *Fusûsu'l-Hikem* şerhi yazmıştır. Dolayısıyla Orhan Bey'in tercihi son derece önemli ve isabetli bir tercihtir. Kayserî, ilk Osmanlı medresesi olan İznik Medresesi'nde yaklaşık 14 yıl görev yapmış ve orada vefat etmiştir. Bu tebliğde bir devletin ilk medresesinin ilk müderrisi olan Kayserî'nin Osmanlı medreselerine ve Osmanlı düşünce tarihinin şekillenmesine nasıl bir etkide bulunduğu tartışılacaktır.

a. Hayatı

Kayserî'nin Osmanlı düşüncesindeki tesirini özetlemek için önce hayatından, aldığı eğitimden ve Osmanlı ilim dünyasına taşıdığı ilmî mirastan, etkilendiği ve etkilediği kişilerden; ardından da eserlerinden ve bu eserlerin içeriğinden bahsederek, onun bu düşüncenin teşekkülündeki ehemmiyetini ortaya koymak uygun olacaktır.

Müellifin aslen Sâveli olduğunu beyan etmesi,⁹⁶⁵ ailesinin Kayseri'ye Sâve'den göç ettiğini ortaya koyar. Tahran'ın güneybatısında bulunan Sâve, o dönemde dünyanın her yerinden ulemânın akın ettiği önemli bir ilim merkezidir.⁹⁶⁶ Ancak Cengiz Han, 1220'de Tirmiz, 1221'de de Belh'i işgal ettikten sonra 1224'te Rey, Sâve, Kum ve Kâşân'a girmiş ve bu bölgeleri yağmalamıştır.⁹⁶⁷ Bu istilada Sâve yerle bir edilmiş, çok sayıda insan öldürülmüş ve çok büyük bir kütüphane de yakılmıştır.⁹⁶⁸ Öyleyse müellifin ailesi de bu tarihlerde memleketlerinden ayrılp Anadolu'ya göç etmiş ve Kayseri'ye yerleşmiş olmalıdır.

Dâvûd Kayserî, Konya'da dönemin en önemli âlimlerinden biri olan Sirâceddin Urmevî'den temel ilimleri aldıktan sonra Mısır'a seyahat etmiştir. Müellif, bu ilim atmosferinde iyi bir tefsir, fıkıh ve hadis eğitimi almıştır. Bununla birlikte şehir, Urmevî vâsıtasıyla meylettiği tasavvufi ilimlerde ilerlemesi için de son derece müsait bir ortamdır. Ancak onu burada asıl etkileyen unsur, ileride kasidelerine şerhler yazacağı Ömer İbnü'l-Fâriz'a (ö. 632/1235) dayanan tasavvufi gelenek olmalıdır. Zîrâ Ezher şeyhleri arasında sayılan İbnü'l-Fâriz'ın, burada bir sûfi halkasına sâhip olduğu ve tasavvufi sohbetlerde bulunduğu bildirilmiştir.⁹⁶⁹ Bütün bunlar İbnü'l-Fâriz'ın Ezher'deki ders halkasının vefatından sonra da etkisini hiç kaybetmediğini, onun gösterdiği yolu sürekli takip eden bir sûfi grubun mevcut olduğunu gösterir. Bu etkinin devamı da şeyhin halkasının talebeleri tarafından sürdürüldüğüne, hatta bu halka dışında başka mekânlarda da ona ait kasidelerin okunduğuna işarettir. Dâvûd Kayserî'nin Mısır'a gelişi, İbnü'l-Fâriz'ın vefatından 40-45 yıl kadar sonrasına tekabül eder. Öyleyse onun bu geleneksel halkalara katılmış olması beklenen bir durumdur. Nitekim yıllar sonra Tebriz'e gittiğinde, kendisinden bu şairin iki kasidesine şerh yazmasının talep edilmesi, onun bu geleneği yakından tanıdığının işareti sayılabilir.

⁹⁶⁵ Dâvûd Kayserî, *Mukaddimât, er-Resâil içinde*, Haz. Mehmet Bayrakdar, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri 1997, s. 25.

⁹⁶⁶ Yâkût Hamevî, *Kitâbu Mu'cemi'l-Büldân*, Haz. Ferdinand Wüstenfeld, Leipzig 1868, Druck der Dieterichschen Universität, Buchdruckerei, c. III, s. 24.

⁹⁶⁷ Bertold Supper, *İran Moğolları*, Trc. Cemal Köprülü, TTK, Ankara 1957, s. 38.

⁹⁶⁸ Yâkût Hamevî, *Kitâbu Mu'cemi'l-Büldân*, c. III, s. 24.

⁹⁶⁹ Muhyiddîn et-Tu'mî, *en-Nûru'l-Ebher fi Tabakâti's-Şüyûhi'l-Ezher*, Dâru'l-Ceyl, Beyrut 1992, s. 92.

Müellif, Mısır'da birkaç sene kalmış⁹⁷⁰ daha sonra Anadolu'ya geri dönmüştür. 28 yaşlarındayken Kahire'den dönen Dâvûd Kayserî'nin 1314'te Niksar'a gidene kadar nerede bulunduğu ve neyle meşgul olduğu tam olarak bilinmediğine göre, bu tarihlerde Kayserî'de veya Konya'da bir süre için müderrislik yapmış olması mümkündür. H. 714 ve 715 tarihlerinde istinsah ettiği iki eserin tespiti sâyesinde Dâvûd Kayserî'nin bu tarihlerde, yani ortalama elli beş yaşlarındayken Tokat Niksar'da bulunduğu anlaşılmıştır. Bu istinsahlar, Merâğa matematik-astronomi okulunun üyelerinden olan İbn Sartak'ın, geometri sahasındaki iki eserine yapılmıştır. Dânişmend Beyi Yağıbasan'ın (ö. 559-560/1164)⁹⁷¹ 1157'de inşa ettirdiği ve Dâvûd Kayserî'nin de ders gördüğü Niksar Nizâmiye/Yağıbasan Medresesi'nde ders veren İbn Sartak, *Risâletü'l-Usûli'l-Asîliyye fi'l-Hendese* ve *Kitâbü'l-İkmâlî'l-Asîlî fi'l-Hendese* adlı iki kitabını, Merâğa okulunun kurucusu Nâsıruddîn Tûsî'nin oğlu olan ve daha sonra da bu okulun başına getirilen Asîlüddîn'e ithâf etmiştir. *el-İkmâl*, Saragoza Sultanı Emir Âmir Yusuf'un (ö. 477-478/1085), *Kitâbü'l-İstikmâl*'inin tahriridir. Bu tahrirde göze çarpan en önemli husus, bazı geometrik şekillerin tasavvufî yorumlarının verilmiş olmasıdır. Bu tavır, İbn Sartak'ın tasavvufa da ilgi duyduğunun işaretidir.⁹⁷² Şârih, Konya ve Kâhire tecrübelerine dayanan dini ağırlıklı bilgisini Niksar'da öğrendiği aklî ilimlerle mezcederek daha da zenginleştirmiştir. Aşama aşama artan bu ilmî birikim, müellifin ileride çeşitli alanlarda kaleme alacağı eserler için güçlü bir altyapı oluşturmakta, dahası onu büyük bir imparatorluğun ilk müderrisi ve yüzyıllar boyu sürececek güçlü bir medrese geleneğinin baş mimarı olmaya hazırlamaktadır.

Kayserî, tam olarak bilemediğimiz bir tarihte, muhtemelen Azerbaycan'daki Merâğa okulunun üyesi olan ve bu ülkedeki ilmî faaliyetlerden haberdar bulunan İbn Sartak'ın da teşvikiyle, atalarının göç ettiği topraklara doğru yola çıkmıştır. Onun Azerbaycan'daki durağı Tebriz'dir. Tebriz'in en parlak devri, 694/1295'te şehre giren ve Müslüman olarak İslâmiyet'i ülkesinin resmi dini ilan eden İlhanlı hükümdarı Gazan Han (ö. 703/1304) zamanıdır. Kayserî, Tebriz'de son derece hareketli bir ilim hayatına dâhil olmuştur. Ancak burada müellifi en çok etkileyen isim, şüphesiz Kâşânî'dir. Nitekim o, yıllar öncesinden aşına olduğu büyük Şeyh'in *Fusûsu'l-Hikem*'ini bu zattan okuyacak ve ardından bu esere bir şerh yazacaktır. Kâşânî'nin, müellifin özellikle tahkik ilmindeki derinliğinde etkisi

⁹⁷⁰ Hayreddin Ziriklî, *el-A'lâm: Kâmûsu Terâcim li Eşhürî'r-Ricâl ve'n-Nisâ'*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut 1996, c. III, s. 335; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 67.

⁹⁷¹ Yağıbasan hakkında bkz. R. Yinanç, "Yağıbasan Nizâmeddin", *Türk Ansiklopedisi*, MEB, Ankara 1984, c. XXXIII, s. 374-375.

⁹⁷² İhsan Fazlıoğlu, "Osmanlı Coğrafyasında İlmî Hayatın Teşekkülü ve Dâvûd el-Kayserî", s. 31; "Dâvûd Kayserî", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, Edit. Ekrem Çakıroğlu, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 1999, c. I, s. 370.

büyüktür. Pek çok kaynakta Kāşânî de Sühreverdî silsilesine bağlı bir şeyh olarak kaydedilmiştir. Bu bilgi Kayserî'nin de seyr ü sülûkünü Sühreverdî tarihi üzere yapmış olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. Nitekim Bursalı Mehmed Tâhir, onun tasavvufa sülûk eylediğini ve Kāşânî'nin irşâdı ile manevî mertebeleri tamamlayarak halifelik rütbesine kavuştuğunu söyler.⁹⁷³ 736/1335 senesinden sonra müellifin Tebriz'de ikamete devam etmesi için bir sebep kalmamıştır. Zira bu tarihte Kāşânî vefat etmiş, hükümdar Ebû Said ölmüş ve Altınordu taarruzu neticesinde Arpa Han etrafında toplananlar onu hükümdar ilan etmiştir. Ancak İran'da bu olaylar yaşanırken Anadolu'da Osmanlı Devleti'nin temelleri atılmaktadır. Orhan Bey, Hıristiyan akidesinin tespit ve ilanı için toplanan iki büyük konsil sebebiyle Hıristiyanlık tarihinin en mühim merkezlerinden biri olan ve Bizans'ın elinde bulunan İznik'i 1331'de fethetmiş⁹⁷⁴ ve 736/1335 yılında da burada, Osmanlı Devleti'nin ilk⁹⁷⁵ medresesini açmıştır.⁹⁷⁶ Sultan Orhan'ın, yeni devletin kadı ihtiyacını karşılamak üzere yaptırdığı⁹⁷⁷ medreseye, *İznik Orhâniyesi*⁹⁷⁸ denilmiştir.

Orhan Gazi savaş halindeki bir toplumun ihtiyaç duyduğu manevi gücün, sadece aklî ve naklî ilimleri bilen katıksız bir âlimde değil, nefsinin tezkiye ve tasfiye ederek aklını kalbiyle kuvvetlendirmiş sağlam bir mutasavvıfta bulunacağını farkındadır. Bununla birlikte, yeni doğmuş bir devletin ileride güçlü bir medeniyete dönüşebilmesi için devlet bünyesinde felsefe, mantık, matematik, geometri ve astronomi gibi zahiri ilimlerde de

⁹⁷³ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 67.

⁹⁷⁴ Mustafa Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1984, s. 67. İznik'in fethi, 1329'da kazanılan Pelakanon Savaşı'nın neticelerinden biridir. Bu savaşın, Osmanlı İmparatorluğu tarihinde neredeyse İstanbul'un fethi gibi kadar önemli bir yere sâhip olduğu iddia edilmiştir bkz. Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s. 43-44. Nitekim Osmanlıların, İlhanlılara tâbi bir beylik olmaktan çıkıp müstakil bir devlet hâline gelmesi de İznik'in fethinden sonradır bkz. Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kânunnâmeleri ve Hukûkî Tahlilleri*, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul 1990, c. I, s. 256.

⁹⁷⁵ Bu medrese, kaynakların çoğunda Osmanlı Devleti'nin ilk medresesi kabul edilir. Ancak nadiren, ilk medresenin, İznik'ten önce fethedilen İznit'te kurulduğu, buradan istenilen verim alınmadığı için İznik Medresesi'nin açıldığı belirtilmiştir bkz. Ârif Bey, "Devlet-i Osmâniyye'nin Teessüs ve Takarruru Devrinde İlim ve Ulemâ", *Dârülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, yıl: 1, sy. 1, c. I, s. 143.

⁹⁷⁶ İsmâil Hâmi Dânişmend, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971, c. I, s. 20. Bu medresenin açılış tarihiyle ilgili genel kabul 736/1335'tir. Ancak bazı kaynaklara göre bundan bir sene sonra, bazısına göre de fethin hemen başında, yani 730/1331 yılında açılmıştır bkz. Bayraktar, *Dâvûd el-Kayserî*, s. 18; İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim*, c. I, s. 36. Medresenin ilk müderrisi Dâvûd Kayserî'nin, Kāşânî'nin vefatına, yani 1335'e kadar Tebriz'de kaldığı tahmin edilmektedir. Bu durumda, İznik Orhâniye'sinin bu tarihten daha erken açılması mümkün değildir.

⁹⁷⁷ Halil İnalçık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, İSAM Yayınları, İstanbul 2010, s. 72.

⁹⁷⁸ Ahmet Gül, *Osmanlı Medreselerinde Eğitim Öğretim ve Bunlar Arasında Dâru'l-Hadislerin Yeri*, TTK, Ankara 1997, s. 34.

güçlü bir eğitimin verilmesi şarttır. Nitekim ilk dönem âlimlerinin biyografilerine bakıldığında genellikle fıkıh, tefsir, hadis gibi dini ilimlerde iyi bir seviyeye geldikleri, ancak diğer ilimlerle fazlaca ilgilenmedikleri görülmektedir. Üstelik çoğu, bu dini ilimleri Şam'da tahsil etmiş ve sonrasında Anadolu'ya dönmüşlerdir.⁹⁷⁹ Kayserî ise Şam'dan daha iyi bir eğitim öğretim kültürüne sahip olan Mısır'a⁹⁸⁰ gitmiş, sonrasında da öğrenim amaçlı yolculuklar yapmaya devam etmiştir. İşte tüm bu sebeplerle bütün kaynakların ittifakla belirttiği üzere, ilk medreseye atanan müderris, Orhan Bey'in şöhret ve faziletini duyduğu Dâvûd Kayserî olmuştur.⁹⁸¹

Kaynaklara göre İznik ve İznik Medresesi o havalide son derece özel bir konuma sâhipti.⁹⁸² 1454'te vefat eden bir sūfînin İznik için "âlimler yuvası" dediği nakledilmiştir.⁹⁸³ Devrin en önemli ilim adamlarının, İznik Medresesi'nden çıkması, bu durumun en bariz işaretidir.⁹⁸⁴ İznik Medresesi'nde müderris olmak, uzun bir zaman boyunca âlimler için büyük bir fazilet ve en yüksek ilim mertebesi olarak kabul edilmiştir.⁹⁸⁵ Nitekim medresenin Kanuni devrindeki müderrisi Kemal Çelebi'ye (ö. 957/1550) günlük elli akçe verildiği nakledilmiştir.⁹⁸⁶

Dâvûd Kayserî'nin, İznik Medresesi'nde hangi dersleri okuttuğu tam olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte, "müellifin, İznik'e geldiğinde hazırladığı ilimler tasnifi, konuyla ilgili en önemli ipucudur. Buna göre ilimler *şer'î*, *aklî* ve *Arabî* olmak üzere üç gruba ayrılır. *Şer'î* ilimler *tefsir*, *hadis*, *fıkıh usulü*, *kelâm* ve *ilm-i hilâf*; *aklî* ilimler *geometri*, *matematik*, *astronomi*,

⁹⁷⁹ Taşköprizâde, *eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye*, s. 4-5, 10.

⁹⁸⁰ Nitekim Kayserî'nin vefatından bir süre sonra, ilim tahsili için Şam'a giden Bedreddin Simâvî, buradaki ulemâdan memnun kalmayıp Mısır'a geçecektir bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, TTK, Ankara 1998, s. 361-362.

⁹⁸¹ Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1311, c. II, s. 323; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, c. III, s. 287; Taşköprizâde, *eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye*, s. 7; Mecdî Mehmed, *Hadâiku's-Şakâik*, Nşr. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989, c. I, s. 27; Bursalı Seyyid İsmail Belîğ Efendi, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*, Hüdâvendigâr Matbaası, 1287, ysz., s. 20; Ahmed Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman'dan Âşıkpaşazâde Târîhi*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1332, s. 42; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 68; Muallim Ömer Nâci, *Esâmî*, Mehmed Bey Matbaası, İstanbul 1308, s. 139; Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, c. I, s. 73.

⁹⁸² Mecdî, *Hadâiku's-Şakâik*, c. I, s. 27.

⁹⁸³ Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Haz. Aykut Kazancıgil, Sevim Tekeli, Remzi Kitabevi, İstanbul 1982, s. 16.

⁹⁸⁴ Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, s. 66.

⁹⁸⁵ İhtifalci Mehmed Ziyâ, *Bursa'dan Konya'ya Seyahat*, Haz. Ahmet Çaycı-Bayram Ürekli, Selçuklu Belediyesi KültürYayınları, Konya 2010, s. 150.

⁹⁸⁶ Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, s. 68. Osmanlılar zamanında medreseler, müderrise verilen akçeye göre yirmili, otuzlu, kırklı, ellili ve altmışlı olmak üzere gruplara ayrılmıştır. İhtisas medreseleri hariç tutulursa ellili medreseler, en yüksek seviyedeki ikinci medresedir bkz. Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*, Bilge Yayınları, İstanbul 2004, s. 125.

mantık, ilm-i ilâhî, ilm-i tabîî, tıp, ahlâk ilimleridir. Üçüncü kısım olan Arabî ilimler ise edebiyattan ve edebiyatın dallarından meydana gelir. Edebiyatın *lügat, sarf, arûz, nahiv, meânî* ve *beyân* olmak üzere altı aslı vardır. *Yazı, inşâ* ve *muhâverât* ise bu ilmin fasıllarıdır.⁹⁸⁷ Kayserî, eserlerinde, Arap grameri hakkındaki *eş-Şâfiye* ve *el-Kâfiye* adlı eserleriyle bilinen İbnü'l-Hâcib, *İslâhu'l-Mantık* ve *el-Elfâz* isimli dil çalışmalarıyla tanınan İbnü's-Sikkît, *Keşşâf* adlı tefsiriyle meşhur Zemahşerî, Aristo, Ebu'l-Berekât Bağdâdî, İbn Sînâ, Hakîm Tirmizî, Konevî, ve elbette Kâşânî ile İbnü'l-Arabî'den bahsetmiş, bâzen bu müelliflerin eserlerinden örnekler verirken bazen de onlara katılmadığı hususları zikretmiştir. Ayrıca Ömer b. Dâvûd b. Süleyman Fârisî'nin *eş-Şâfiye fi Sebki'l-Kâfiye li İbni'l-Hâcib* ve *eş-Şâfiye fi't-Tasrîf* ve *Şerhu Muhtasarı İbni'l-Hâcib fi Usûli'l-Fıkh* adlı eserleri ile Abdullah Herevî'nin *Menâzilü's-Sâirîn*'ini, Tilemsânî'nin bu esere yazdığı şerhi ve Ebu'l-Hasen Nîşâbûrî'nin *Şerhu Dîvânî'l-Mütenebbî* adlı eserini istinsah etmiştir. Ayrıca kendisi de yukarıda bahsedildiği üzere *sarf, nahiv, âdâbu'l-bahs, mantık, şeriat, hadis, tefsir, usul, fûrû'* ve *hilâf* gibi dini ve Arabî ilimlerle birlikte *geometri* başta olmak üzere aklî ilimlerde de öğrenim görmüştür. Bu durumda onun, medresesinde adı geçen eserleri ve dersleri okutmuş olması muhtemeldir. Medreselerin, burada okutulan derslere ve müderrisin aldığı ücrete göre derecelendirildiği düşünülürse, müderrisine günlük otuz akçe verilen bu "otuzlu" medresede, en azından *fıkh, belâgat, kelâm* ve *hadis* eğitimi verilmiş olmalıdır.⁹⁸⁸ Bununla birlikte müellif, ehil gördüğü kimselere *Fusûsu'l-Hikem*'i de okutmuş olmalıdır.

a. Eserleri

Dâvûd Kayserî'nin beşi telif, dördü şerh olmak üzere kendisine aidiyeti kesin olarak bilinen dokuz eseri vardır. Bu eserlerin neredeyse tamamı, tahkîk ilminin çeşitli meseleleri üzerine kaleme alınmıştır. Hatta ismi ve içeriği itibariyle kelâm ya da tefsir sahasına girdiği izlenimini veren bazı risâleleri bile hakikatte tahkîk ilminden bahsetmektedir. Meselâ *Keşfü'l-Hicâb an Kelâmi Rabbi'l-Erbâb* adlı risâlede kelâmulâh hakkındaki tartışmalar konu edinmekte, ancak mesele vücûd mertebelerinin tasnifine göre çözümlenmektedir. Yine *Şerhu Te'vilâti'l-Besmele bi's-Sûreti'n-Nev'iyyeti'l-İnsâniyye* isimli risâlede Kâşânî'nin tefsirinin başlangıç kısmı açıklanmakta fakat konunun izahında *a'yân-ı sâbite* esas alınmaktadır.

Bununla birlikte, Kayserî'nin eserlerinde, hayatı boyunca edindiği ilmi birikimin her cüzünden bir iz görmek mümkündür. Zira o, ilimlerin her birini,

⁹⁸⁷ Kayserî, *el-İthâfî's-Süleymânî fi'l-Ahdi'l-Orhânî*, Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Arabî Bölümü, 2380, vr. 5b vd.

⁹⁸⁸ Bkz. Cahit Baltacı, *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1983, c. I, s. 122.

tahkiki mananın anlaşılması için önemli bir vesile olarak görür. Mesela *Esâsu'l-Vahdâniyye* ve *Mebne'l-Ferdâniyye* adlı risâlesinde birlik ve çokluğun çeşitlerini açıklarken, bu iki kavramın derin bir felsefî tahlilini yaparak vücûd mertebeleriyle ilişkili olan *ahadiyet* ve *vâhidiyet* terimlerinin izahında bu bilgiyi kullanır. Yine *Tahkîku Mâi'l-Hayât*'ta, âb-ı hayâtın elde edilmesi için aşılması gereken karanlıklardan ne kastedildiğini anlatırken astronomi ilminden faydalanır ve *karanlığın çeşitlerinin bulunduğunu, yeryüzünde müşâhede edilen karanlığın bunlardan sâdece biri olduğunu, dünya ile güneşin hareketlerinden ötürü yerin bir kısmının aydınlandığını diğer kısmının karanlıkta kaldığını, güneş küresinin yerküreden yüz altmış dört küsur kat daha büyük olduğunu, güneşi hareket ettiren Atlas Feleği'nin günlük hareketinden ötürü dünyanın her iki yarısında da ışığın ve karanlığın daimi olmadığını, kutuplarda gündüz ve gecenin altı ay sürdüğünü, gün içindeki sıcaklık farklarının fazla olması sebebiyle burada çok az canlının yaşadığını* anlatarak bütün bunlarla âb-ı hayâtın karanlığı arasında ilişki kurar. Yine *Muttalau Husûsi'l-Kelim*'de, Atlas Feleği'nin yıldızsız, Sevâbit Feleği'nin ise yıldızlı bir felek olduğunu söyleyerek onlar ile ilk akıl ve küllî nefes arasındaki irtibattan bahseder. Ayrıca günlük hareket sahibi Atlas Feleği'ne, burçların bu felekteki sabit yıldızlarla belirlenmesi sebebiyle "Burçlar Feleği" de denildiğini hatırlatır. Ardından, güneşin feleklerin ortasında bulunmasıyla sahip olduğu mertebeyi, insân-ı kâmilin âlemdeki yeriyle ilişkilendirip insanı üstün kılanın ne olduğunu açıklar. Kelâmullâh meselesinin hakikatini konu aldığı *Keşfü'l-Hicâb*'ında *Mu'tezile*, *Hanbeliyye*, *Kerrâmiyye* gibi itikâdî ve amelî mezheplerin görüşlerini aktarması ve her birinin haklı ve hatalı taraflarını tespit ederek kendine ait özgün bir görüş öne sürmesi, onun kelâm sahasındaki yetkinliğini ortaya koyar. Diğer taraftan, özellikle *Fusûs*'a yazdığı şerhin mukaddimesinde, *vücûd*, *adem*, *cevher*, *araz*, *hüviyet*, *inniyyet*, *tabiat*, *küllî tabî*, *heyûlâ*, *mâhiyet*, *akl-ı mücerred*, *nefs-i mücerrede*, *mümkün*, *vâcib*, *mümtenî*, *illet-mâlûl* gibi pek çok felsefî kavrama yer verir. Muhatabını ikna etmek isteyen, onunla aynı dilden konuşması gerektiğini düşündüğü için bu kavramları kullanan şârih, aslında sûfilerin kendine özgü ıstılahlarının olduğunu düşünür. Bunun için, felsefe ya da kelâm ilimlerinde geçen bir kavramın ehlullâh katında başka bir terimle karşılandığını söyler ve eserlerinde, tasavvufun gerek tahkîkî gerek amelî boyutuyla ilgili pek çok terim kullanır.

Müellifin çokça faydalandığı ve alıntılar yaptığı isim, elbette İbnü'l-Arabî'dir. Dolayısıyla onun eserlerinde *Fusûsu'l-Hikem*, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, *et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye* ve *Anka-i Muğrib*'den alınan cümlelere rastlanır. Kayserî, mürşidi Kâşânî'ye de atıflarda bulunur. Bununla birlikte zaman zaman eleştirici ve tetkik edici bir tavır sergileyerek hocasının bütün görüşlerine katılmaz. Hatta bazı konularda onun yanıldığını ifade eder ve

kendisinin daha farklı düşündüğünü söyler. Yine o, eserlerini istinsâh ettiği dil âlimi ve fakîh İbnü'l-Hâcib'ten (ö. 646/1249), Bağdatlı bir dil âlimi olan İbnü's-Sikkî'ten (ö. 244/858), filozof Nâsiruddîn Tûsî'den alıntılar yapar. Ayrıca sûflerin meşhur sözlerine atıflarda bulunur. Hz. Ali'nin ve Cüneyd el-Bağdâdî'nin güzel sözlerini aktarır.

c. Te'lifleri

1. *Keşfü'l-Hicâb an Kelâm-i Rabbi'l-Erbâb*

Mu'tezile ve Hanbelîler, Kayserî'ye göre bu mesele vücûd mertebeleriyle ilgilidir. Bu sebeple o, risâlesini iki kısma ayırmış ve ilk bölüm için *vücûd mertebeleri, küllî mertebeler, anlamın çeşitli mertebeleri, Hakk'ın ezeli ve ebedî mütekellim oluşu ve kelâmın tanım ve çeşitleri* hakkında beş fasıl yazmıştır. İkinci kısımda ise ulemâ arasındaki ihtilâfları değerlendirmiştir.

2. *Tahkîku Mâi'l-Hayât ve Keşfü Esrâri'z-Zulumât*

Kayserî bu risâleyi, ulemânın Hızır hakkında, onun nebî mi velî mi olduğu, hala yaşayıp yaşamadığı gibi ihtilâfları sebebiyle kaleme almıştır.

3. *Esâsu'l-Vahdâniyye ve Mebne'l-Ferdâniyye*

Kayserî, ulemâyı taklit eden kimselerin Hakk'ın birliğini şahsî bir birlik zannettiklerini ve bu konuda kimsenin açıklayıcı bir eser yazmadığını söyler.

4. *Nihâyetü'l-Beyân fî Dirâyeti'z-Zamân*

Zaman konusunun, tahkîk ilminin en önemli meselelerinden olduğunu söyleyen Kayserî, Hakk'ın bu hakikati kendisine açtığını ve çeşitli meclislerde bu konudan kısmen bahsettiğini söyler.

5. *el-İthâfü's-Süleymânî fî'l-Ahdi'l-Orhânî*

Eserin bilinen tek nüshası, Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Arabî Bölümü, 2380 numarada kayıtlı olan nüshadır. Kayserî'nin, Orhan Bey'in oğlu Süleyman Paşa'ya ithafen yazdığı bu eser, bir ilimler tasnifidir.

d. Şerhleri

1. *Muttalau Husûsi'l-Kelim fî Meânî Fusûsi'l-Hikem*

Kayserî'nin en önemli eseri, İbnü'l-Arabî'nin *Fusûsu'l-Hikem*'ine yaptığı şerh ve bu şerhe yazdığı mukaddimedir.

2. *Şerhu'l-Kayserî alâ Tâiyyeti İbni'l-Fâriz el-Kübrâ*

H. 566-632/1171-1235 yılları arasında Kâhire'de yaşayan ve aynı yerde vefat eden büyük sûfi Ömer İbnü'l-Fâriz'ın 759 beyitten meydana gelen ve tüm beyitleri "te" harfiyle son bulduğu için *Tâiyye* diye anılan meşhur

kasidesi, çok defa şerh edilmiştir. Bu şerhlerden birinin sâhibi de Dâvûd Kayserî'dir.

3. *Şerhu Kasîdeti'l-Mîmiyye*

İbnü'l-Fârız'ın, sûfiler arasında çok revaç bulmuş kasîdelerinden biri de *Mîmiyye Kasîdesi*'dir.

4. *Şerhu Te'vilât-ı Besmele bi's-Sûreti'n-Nev'iyyeti'l-İnsâniyye*

Bu risâle, Kâşânî'nin *Te'vilâtü'l-Kur'âni'l-Kerîm* adlı eserinin besmele kısmı için yazılmış bir şerhtir.

e. İstinsâh Ettiği Eserler

Dâvûd Kayserî, önemli gördüğü bazı eserlerin istinsâhını da yapmıştır. Bunlardan biri, Abdullah Ensârî Herevî'ye âit *Menâzili's-Sâirîn* ile Tilemsânî'nin bu esere yazdığı *Şerhu Menâzili's-Sâirîn* adlı şerhtir. Bir diğeri ise h. 720'de istinsâh ettiği, Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nîşâbüri'ye âit *Şerhu Divâni'l-Mütenebbî*'dir. Kayserî ayrıca, Ömer b. Dâvûd b. Süleyman'ın üç eserini istinsâh etmiştir. Bunlardan *eş-Şâfiye fi't-Tasrîf* i h. 707 senesinin Ramazan ayında, *eş-Şâfiye fi Sebki'l-Kâfiye li İbni'l-Hâcib*'ini h. 708 senesinin Muharrem ayının ortalarında, *Kitâbu't-Temhîd Şerhu Muhtasar-i İbni'l-Hâcib* adlı eserini h. 708 senesinin içinde hazırlamıştır.

Sonuç

Hayatı, eserleri ve eserlerindeki düşünceleri bize gösteriyor ki Dâvûd Kayserî, zamanının en önemli ilimlerini, yine zamanının en önemli isimlerinden tahsil etmiş, ardından, kazandığı bu birikimi kendi zihnî ve manevî dünyasında harmanlayarak bu ilimlerin kendisinden sonraki taliplerine mükemmel bir miras bırakmıştır. Bununla birlikte söz konusu mirasın henüz pek de keşfedilmediğini belirtmek gerekir. Zira Kayserî hakkında yapılmış hâli hazırdaki çalışmalar, müellifin düşünce dünyasını tam olarak ortaya koymak için yeterli değildir. Bu vesileyle bu büyük mirasın sahiplerini beklediğini tekrar beyan etmek ve alana ilgi duyan araştırmacıları, Kayserî'nin düşünce dünyasını keşfetmeye davet etmek isterim.

Kaynakça

Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Haz. Aykut Kazancıgil, Sevim Tekeli, Remzi Kitabevi, İstanbul 1982.

Ahmed Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman'dan Âşıkpaşazâde Târîhi*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1332.

Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kânunnâmeleri ve Hukûkî Tahlilleri*, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul 1990.

Ahmet Gül, *Osmanlı Medreselerinde Eğitim Öğretim ve Bunlar Arasında Dâru'l-Hadislerin Yeri*, TTK, Ankara 1997.

Ârif Bey, "Devlet-i Osmâniyye'nin Teessüs ve Takarruru Devrinde İlim ve Ulemâ", *Dâru'l-fünun Edebiyât Fakültesi Mecmuası*, sy. 1.

Bertold Supper, *İran Moğolları*, Trc. Cemal Köprülü, TTK, Ankara 1957.

Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1333.

Bursalı Seyyid İsmâil Belig Efendi, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*, Hüdâvendigâr Matbaası, 1287, ysz.

Cahit Baltacı, *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1983.

Dâvûd Kayserî, *Mukaddimât er-Resâil içinde*, Haz. Mehmet Bayraktar, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri 1997.

Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.

Halil İnalçık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, İSAM Yayınları, İstanbul 2010.

Hayreddin Zirikî, *el-A'lâm: Kâmûsu Terâcim li Eşhürî'r-Ricâl ve'n-Nisâ'*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut 1996.

İhsan Fazlıoğlu, "Dâvûd Kayserî", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, I, Ed. Ekrem Çakıroğlu, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 1999.

İhtifalci Mehmed Ziyâ, *Bursa'dan Konya'ya Seyahat*, Haz. Ahmet Çaycı-Bayram Ürekli, Selçuklu Belediyesi Kültür Yayınları, Konya 2010.

İsmâil Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Târîhi*, TTK, Ankara 1998.

İsmâil Hâmi Dânişmend, *Osmanlı Târîhi Kronolojisi*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971.

Kayserî, *el-İthâfî's-Süleymânî fi'l-Ahdi'l-Orhânî*, Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Arabî Bölümü, 2380.

Mecdî Mehmed, *Hadâiku's-Şakâik*, Nşr. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989.

Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1311.

Muallim Ömer Nâci, *Esâmî*, Mehmed Bey Matbaası, İstanbul 1308.

Muhyiddîn et-Tu'mî, *en-Nûru'l-Ebher fi Tabakâti's-Şüyûhi'l-Ezher*, Dâru'l-Ceyl, Beyrut 1992.

Mustafa Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, Edebiyât Fakültesi Basımevi, İstanbul 1984.

R. Yinanç, "Yağıbasan Nizâmeddin", *Türk Ansiklopedisi*, MEB, Ankara 1984.

ULUSLARARASI KATILIMLI OSMANLI BİLİM VE DÜŞÜNCE TARİHİ SEMPOZYUMU

Yâkût Hamevî, *Kitâbu Mu‘cemi'l-Büldân*, Haz. Ferdinand Wüstenfeld, Leipzig 1868, Druck der Dieterichschen Universitat, Buchdruckerei.
Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*, Bilge Yayınları, İstanbul 2004.